

ӘОЖ 341.9

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ
ЗАҢНАМАЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ
МЕХАНИЗМДЕРІ**

Тимурова Молдир

timurovamoldir@mail.ru

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана,
Қазақстан

Халықаралық құқық мамандығы ХҚқ-33 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – Сейдеш Б. Б.

Қазақстан Республикасына инвестицияларды тарту экономикалық реформалардың сәтті өтуі және Қазақстанды дағдарыстан қалпына келтіру үшін өте маңызды. Мемлекеттің ішкі жүйесінің және шетелдік инвестициялық саясаттың мақсаты - бірінші кезекте шетелдік инвестицияға қолайлы инвестициялық климатты арттыру үшін жағдай жасау. Бұл - экономикалық және саяси тұрақтылық, саяси тәуекелді барынша азайту, қазақстандық серіктестердің сенімділігі және көптеген басқа көрсеткіштер. Дегенмен, осы компоненттердің ешқайсысында шетелдік инвесторларды қорғауды қамтамасыз ететін заңдық база болмаған жағдайда, тиісті дәрежеде

жұмыс істемейді. Осы мақаланың негізгі мақсаты - Қазақстан Республикасындағы инвестициялық заңнама қалыптасуы және дамуы тақырыбын ашу [1].

Объективті қажеттілікке байланысты әмбебап саланың құрылуы және болуы бұл табиғи заңнама болып табылады, бұл инвестициялық заңнама қалыптастыру тарихының мәселесін зерделеу кезінде айқын болады. Қазақстан Республикасының инвестициялық заңнамасының дамуының негізгі кезеңдеріне негізделген инвестициялық құқық дамуының келесі кезеңдерін бөлуге болады:

1990-1994 жылдардағы бірінші кезең, тұтастай алғанда инвестициялық заң және оның негізгі институттары қалыптасу кезеңінде болды. Инвестициялық қызметтің нақты бағыттары заңда шешілмеген кезде, инвестициялық қатынастарды дамыту үдерісі олардың тиісті құқықтық реттеу үдерісінен едәуір алда болды. Алайда, бұл кезең инвестициялық заңнама тарихында ерекше орын алады, өйткені бұл Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасу кезеңі, нарықтық қатынастардың пайда болуы мен даму кезеңі, жаңа құқықтық жүйені құру және заңнамадағы іргелі өзгерістер қалыптастыру кезеңі болды.

Бұл саты инвестициялық заңнама қалыптастыру кезеңі, атап айтқанда шетелдік инвестициялар туралы заңнаманы қалыптастыру процесі ретінде қарастырылады. Бұл шетелдік капиталға қажетті кепілдіктерді ескере отырып, шетел инвестицияларын, озық технологияларды және басқару тәжірибесін тартуға бағытталған 1990 жылғы 7 желтоқсандағы Қазақ КСР-ның «Қазақ КСР-да шетелдік инвестициялар туралы» Заңын қабылдаудан басталды. Заң республикада ашық экономиканы қалыптастыруға бағытталған және елде әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған экономикалық басқару принциптеріне көшуді қамтамасыз етуі тиіс болатын [2].

Қазақ КСР-ның шетел инвестициялары туралы Заңының негізгі ережелері табиғатта декларативті сипатқа ие болғанына қарамастан, оны қабылдау кезінде оң сәттер болды: біріншіден, бұл республикадағы бұрыннан қалыптасқан инвестициялық қарым-қатынастарды заңды түрде бекітетін алғашқы акт болды; екіншіден, бұл заңдар төрт жыл бойы біздің еліміздің экономикасына шетел инвестицияларын тарту рәсімін айқындады, бұл жалпы шетелдік капиталдың келуіне ықпал етті; үшіншіден, шетелдік инвесторларға алғаш рет олардың қызметіне инвестициялық кепілдік берілді. Керісінше, мысалы, 20-шы жылдардағы заңнамалық актілерге қарағанда, кеңестік мемлекет шетелдік капиталды тартуға мүмкіндік берген кезде, оның қауіпсіздігі мен оның сақталуы үшін ешқандай міндеттемелер қабылдамады.

Инвестициялық заңнаманы қалыптастыру тәуелсіз мемлекет ретінде Қазақстан Республикасының құрылуымен тұспа-тұс келді, оның басталуы 1990 жылғы 25 қазанда Қазақ КСР-ның мемлекеттік егемендігі туралы декларацияда айтылған болатын. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы конституциялық заң алдында Қазақстан 1991 жылы 10 маусымда одақтас социалистік республика болған кезде қабылданған

Инвестициялық қызмет туралы заңға қол қойды. Бұл заң сол кезеңдегі инвестициялық қатынастарды реттейтін барлық актілердің ішінде ең ұзақ қолданылған, себебі ол тек 1997 жылы жойылды.

Келесі маңызды фактор осы кезеңде шетел инвестициялары туралы заңнаманы қалыптастыруға баса назар аударылды, ал заңнамалық жұмыс негізінен шетелдік инвесторлардың қызметіне құқықтық негізді құруға бағытталды. Бұған қабылданған заңнама, мысалы, «Қазақстан Республикасындағы бағалы қағаздар мен биржалық айналым туралы» 1991 жылғы 11 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы, «Шаруашылық серіктестіктері және акционерлік қоғамдар туралы» Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 20 маусымдағы Заңы, 1991 жылғы 23 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасындағы концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, «Қазақстан Республикасындағы салық жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 25 желтоқсандағы Заңы және т.б.

Екінші кезең 1994 жылғы 27 желтоқсанда Қазақстан Республикасының «Шетелдік инвестициялар туралы» Заңы мен Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің қабылдануынан басталады, бұл да инвестициялық қатынастардың дамуына ықпал етті. Осы кезеңде инвестициялық заң басқа салалармен қатар біртұтас құқықтық жүйенің салыстырмалы түрде дербес элементінде қалыптасып, бір-бірімен өзара әрекеттескен құқықтық институттар болды. Экономикалық дағдарыс, инфляция, отандық тауарлардың бәсекеге қабілеттілігінің жоқтығы, сыртқы қарыздың өсуі - бұл осы кезеңдегі инвестициялық саясаттың басты салдары. Бұл жағдайды еңсеру үшін шешуші қадамдар жасау қажет болды [3].

1997 жылы 28 ақпанда «Тікелей инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды, содан кейін оны жүзеге асыру барысында бірқатар заңнамалық және нормативтік актілер қабылданды.

Азаматтық заңнаманы кодификациялау Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасын қалыптастыруда және нарықтық қатынастарды реттейтін құқықтық нормаларды реттеуде маңызды рөл атқарды.

Инвестициялық қатынастарды дамытуға елеулі әсер еткен тағы бір заңнамалық акт 1996 жылғы 27 қаңтардағы «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Заңы болып табылады. Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы 1992 жылғы 30 мамырдағы алдыңғы Кодекстен салыстырғанда, жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заң бірқатар маңызды мәселелерді басқаша шешеді. Біріншіден, реттеудің мәні айтарлықтай азайған: Жер қойнауын пайдалану туралы 1992 жылғы кодекстен өзге, заңда минералдық шикізатты қайта өңдеу жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларға қолданылмайды. Екіншіден, жер қойнауы туралы заңда жер қойнауын пайдалану құқығының субъектілерінің градациясы байқалады. Үшіншіден, жер қойнауын пайдаланудың үш түрін көздейтін 1992 жылғы Кодексіне

қарағанда жер қойнауын пайдалану туралы заң жер қойнауын пайдаланудың төрт түрін белгіледі: жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеу; барлау; өндіру; кен өндіруге байланысты емес жерасты құрылыстарын салу және пайдалану [4].

Заңнамалық жүйедегі ерекше орын елдегі инвестициялық қызметті дамыту үдерісіне ғана емес, сондай-ақ арнайы актінің мазмұны бойынша - «Мұнай туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 маусымдағы Заңында жер қойнауын пайдалану туралы заңның қабылдануына дейін әсер еткен басқа нормативтік акті Қазақстан Республикасының юрисдикциясына жататын аумақта, оның ішінде теңізде және ішкі суларда мұнай операцияларын жүргізу кезінде туындайтын қатынастарды реттейтін жер қойнауын пайдалану туралы.

Инвестициялық заңнаманы дамытудағы екінші кезеңнің айрықша ерекшелігі сол кезде қабылданған заңнамалық және нормативтік актілердің елеулі бөлігі уақытша болып табылады және ұзақ мерзімді перспективаға ие болмады.

Инвестициялық заңнаманы жетілдірудің үшінші кезеңінің бастамасы ретінде 1997 жылғы 28 ақпанда «Тікелей инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданғаны, ол мынадай жаңа міндеттерді анықтады: жаңа технологияларды енгізу, озық жабдықтар мен ноухау; ішкі органның жоғары сапалы тауарлармен және қызметтермен қанықтылығы; отандық тауар өндірушілерді мемлекеттік қолдау және ілгерілету; экспортқа бағытталған және импортты алмастыратын өндірістерді дамыту; жаңа жұмыс орындарын құру; табиғи ортаны жақсарту [5].

Тікелей инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы заңның маңыздылығы оның қабылдануымен, ең алдымен, Қазақстан Республикасының тікелей инвестициялар туралы арнайы заңнамасын қалыптастырудан басталды, екіншіден, Қазақстан Республикасының инвестициялық заңнамасы оның дамуында жаңа деңгейге көтерілді.

Төртінші кезең 2003 жылғы 8 қаңтарда «Инвестициялар туралы» Қазақстан Республикасы Заңының қабылдануымен және күшін жоғалтқан шетелдік инвестициялар және тікелей инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы заңдарды мойындаумен басталады. Бұл кезең ең алдымен шетелдік және ұлттық инвестициялар үшін бірыңғай құқықтық режимді орнату арқылы белгіленді. Сонымен қатар, жаңа заң инвестициялық құқықтың интеграцияланған саласы ретінде қалыптасу үдерісін аяқтады [6].

Шетелдік инвестициялар туралы арнайы заңның болуы кез келген қалыпты дамушы ел үшін міндетті емес, тіпті қажет емес. Тек кейбір индустриалды елдерде, мысалы, Австралияда, Испанияда, Канадада, Жапонияда шетелдік инвестициялар туралы заң бар. Көптеген елдерде ол жоқ, өйткені ұлттық режим және жалпы ұлттық заңнама шетелдік инвесторларға таратылуы тиіс. Соған қарамастан, Қазақстан Республикасы, өтпелі экономикасы бар әлемдегі басқа елдер сияқты заң қабылданды. Бұл

шетелдік инвесторлардың өздерінің тұрақсыздығынан ұлттық заңнамаға үлкен сенім артып, өздері үшін арнайы кепілдіктер іздеумен байланысты. Өз кезегінде, шетелдік инвестицияларды тартқысы келетін Қазақстан арнайы заңнама бойынша шетелдік инвесторлар үшін арнайы кепілдік беруге және арнайы құқықтық режимді жасауға мәжбүр болды. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының аумағында инвесторларды құқықтық қорғау кепілдіктері инвесторлардың құқықтары мен мүдделерін Қазақстан Республикасының заңнамасымен және өзге де нормативтік актілерімен, сондай-ақ Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттармен толық және сөзсіз қорғауды қамтамасыз ету; кірістерді қолдану кепілі; инвесторлардың мемлекеттендіру мен реквизициялау құқығының кепілдігі.

Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекет болғанынан бастап ел экономикасына шетелдік инвестициялар тартуға қолайлы жағдайлар жасауда. 1993 жылғы «Шеврон» корпорациясының келуі мен онымен Теңіз орналасымында келісімге келу өзге трансұлттық корпорацияларға өзіндік белгі болды. Бұл кезеңнен бастап қазақ нарығының мұнай-газ саласына инвесторлардың келуі басталды, әлемнің «Эксон мобил» «Шелл», «Эни», «Шеврон Тексако», «Тоталь» «Бритиш петролеум» «Лукойл», «Китайская национальная нефтяная корпорация» сияқты ірі мұнай компаниялары өздерінің инвестицияларын тарта бастады.

Еліміздегі негізгі капитал көздерінің ең қомақты инвестициялық жобалары деп мыналарды айтуға болады :

Нидерланды – 580 млн. АҚШ доллары («Испат Кармет» ААҚ); Корея – 25.1 млн. АҚШ доллары («LG ELECTRONICS» компаниясының ірі жобасы); Түркия – 39 млн. АҚШ доллары («Эфес – Қарағанды сыра жасау зауытының» ірі жобасы); Лихтенштейн – 17 млн . АҚШ доллары («АБС орталығы» ААҚ); Ұлыбритания – 11.7 млн. АҚШ доллары («Лосан – Мардон» ЖШС-нің ірі жобасы).

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет болып дамуының қазіргі кезеңінде, шетел инвестицияларының маңызы өсуде. Бүгінгі күні, ұлттық экономикаға 46 млрд. АҚШ доллары көлемінде шетел капиталы салынып отыр. Дегенмен, экономиканың қалыпты дамуы үшін бұл сома жеткіліксіз. Сондықтан, мемлекет әлі де инвестициялық әрекетті жандандыру мақсатында шетел инвесторларына және отандық инвесторларға қолайлы жағдай туғызуы керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Мамыров Н.К. Инвестиции в Казахстане. Алматы.: Экономика, 52 с.
2. Иманбаев Т.Т. Инвестиционная политика и оценка эффективности инвестиционных решений. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – 52 с.
3. Садыкова М. Ж. Инвестиции и инвестиционная политика в переходной экономике Республики Казахстан: автореф.дис. ...к.э.н. – Алматы.
4. Закон РК от 12.1994 года № 266XIII «Об иностранных инвестициях». Алматы, 1994.

5. Указ Президента РК от 05.04.1997 года № 3444 «Об утверждении перечня приоритетных секторов экономики РК для привлечения прямых отечественных инвестиций». Астана, 1997.
6. Указ Президента РК от 06.03.2000 года «Об утверждении Правил предоставления льгот и преференций при заключении контрактов с инвесторами, осуществляющими инвестиционную деятельность в приоритетных секторах экономики». – Астана.